

ΔΙΑΒΑΣΩ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Α. Μεταξά 26, Αθήνα - 106 81

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σύνταξη: 36.40.487
Λογιστήριο: 36.40.488
Διαφημίσεις: 36.42.789
Συνδρομές: 36.42.765

Τεύχος 205

21 Δεκεμβρίου 1988

Τιμή: Δρχ. 600

Ιδρυτής: Περικλής Αθανασόπουλος

Διευθυντής: Γιώργος Γαλάντης
Σύνταξη: Κατερίνα Γρυπνησιώτου, Βασίλης Κалаμάρας, Ηρακλής Παπαλέξης, Νένη Ράις, Βάσω Σπαθή, Καίτη Τοπάλη, Γιάννης Φέρτης
Οικονομικός υπεύθυνος: Βάσω Σπαθή
Συνδρομές: Κατερίνα Γρυπνησιώτου
Διαφημίσεις: Ηρακλής Παπαλέξης
Σελιδοποίηση-Μοντάζ: Νένη Ράις
Γλωσσική επιμέλεια-Διορθώσεις: Βίκυ Κωτσοβέλου

Στοιχειοθεσία: Φωτοκύνταρο ΕΠΕ, Υμηττού 219, τηλ. 75.16.333

Φωτογραφίες-Μοντάζ: Ι. Χριστοδουλάκος - Ι. Κοργιαλάς Ο.Ε., Α. Μεταξά 26, τηλ. 36.41.134

Εκτύπωση: Αφοί Τσαλδάρη Ο.Ε., Φυλής 35, Καματερό, τηλ. 26.10.918

Βιβλιοδεσία: Νικ. Κατριβάνος και Σία Ο.Ε., Στ. Γονατά 48, τηλ. 57.49.951

Διανομή: Νέο Πρακτορείο Τύπου

Ιδιοκτήτης-Εκδότης: Γιώργος Γαβαλάς

Κεντρική διάθεση:

Αθήνα:
Πομόνης Διανυσίας
Ζαλόγγου 1
τηλ. 36.20.889

Θεσσαλονίκη:
Βιβλιοπωλείο
«Κέντρο του βιβλίου»
Λασσάνη 9
τηλ. 237.463

Υπεύθυνος τυπογραφείου:
Βαγγέλης Παπαθανασόπουλος
Υμηττού 219

Εξώφυλλο:
Γιώργος Γαλάντης

Εξώφυλλο: Πίνακας του
Νίκου Νικολαΐδη

ΧΡΟΝΙΚΑ

Η ΑΓΟΡΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	28
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	29
ΡΕΠΟΡΤΑΖ: Μια «Αυλαία» 44 ετών (γράφει ο Μπ. Καδροχωρινός)	30
ΡΕΠΟΡΤΑΖ: ISBN (γράφει ο Νίκος Σπανός)	31

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Θοδωρής Πετρόπουλος: Χρονολόγιο Γιάννη Ρίτσου	34
Τατιάνα Γκριτση-Μιλλιέξ: Μια μαρτυρία από τον Μάνθο Κιέτση	47
Γιώργης Γιατρομανωλάκης: Ο ποιητής και η πολιτεία	52
Ρομπέρ Κατρπουέν: Ο άνθρωπος	54
Βαγγέλης Κάσσοσ: Ανάμεσα στον τοίχο και στο τζάμι	59
Κώστας Χωρεάνθησ: Τα τραγικά προσώπεια ενός ποιητή	67
Ηλίας Κεφάλας: Γιάννης Ρίτσος, στη λύρα με τη μια χορδή	86
Ρούλα Κακλαμανάκη: Παράθυρο στην ποίηση	90
Θανάσης Δ. Ντόκος: Τρία σημεία επαφής στον Γιάννη Ρίτσο	93
Γεράσιμος Γ. Ζώρας: Ο μύθος του Ιππόλυτου στους αρχαίους συγγραφείς και στο Ρίτσο	99
Γιώργος Κεντρωτής: Το τρίτο ρόδο	105
Οζντεμίρ Ιντσέ: Συνάντηση με τον Γιάννη Ρίτσο	112
Μ.Γ. Μερακλής: «Εικονοστάσιο ανωνύμων αγίων» μια πρώτη προσέγγιση	120
Λεάνδρος Πολενάκης: Αγαμέμνων, Ορέστης, χωρίς Ευμενίδες	128
Δημήτρης Πλάκας: Ο Παντελής Πρεβελάκης για τον Γιάννη Ρίτσο	132
Τατιάνα Γκριτση-Μιλλιέξ: Το μάτι του Γ. Ρίτσου. Οι πέτρες	136
Αικ. Μακρυνικόλα: Βιβλιογραφία Γιάννη Ρίτσου	137

ΟΔΗΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΕΠΙΛΟΓΗ

ΠΟΙΗΣΗ: Γράφει ο Γιώργος Μαρκόπουλος	143
ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ: Γράφουν οι Μάνος Κοντολέων, Χριστίνα Φίλη, Κ. Σφαέλλου, Γ. Βελέντζας	146
ΜΕΛΕΤΕΣ: Γράφει ο Χ. Λάξος	154
ΙΣΤΟΡΙΑ: Γράφει η Βίκυ Πάτσιου	156
ΠΛΑΙΣΙΟ: Γράφει ο Σωτήρης Ντάλης	

ΔΕΛΤΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ	77
ΚΡΙΤΙΚΟΓΡΑΦΙΑ	83

στο επόμενο «Διαβάζω»
αφιέρωμα στον Αντρέ Ζιντ

Δημήτρης Πλάκας

Ο Παντελής Πρεβελάκης

για τον Γιάννη Ρίτσο

γιατί κανείς δεν έβαλε πιο κάτω απ' αδερφό του ποτέ το σύντροφο που βρέθηκε μυαλό και γνώση να 'χει

Οδ. θ 585-6 (μτφ. Καζαντζάκη-Κακριδή)

Ένα σημείωμα· κάτι λιγότερο από κριτική, κάτι περισσότερο από παρουσίαση. Κι αυτό επτά χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου, δυο χρόνια μετά το θάνατο του συγγραφέα του. Και μάλιστα σ' ένα τεύχος-αφιέρωμα, όπου εργασίες σύνθεσης πάνω στο ίδιο το έργο του δημιουργού έχουν τον κύριο λόγο. Νομίζω όμως ότι έστω και στο περιθώριο του αφιερώματος το κείμενο αυτό, που αρχικά μ' εντελώς άλλη μορφή είχε σχεδιαστεί ως βιβλιοκρισία για το ίδιο περιοδικό, έχει τη θέση του. Όχι απλά για να εξοφληθεί αργοπορημένα ένα βιβλιοκριτικό όφελος· ούτε για να εξαρθεί απόλυτα και τελεσίδικα η αξία του, τώρα που η χρονική απόσταση επιτρέπει αντικειμενικότερες κρίσεις. Αλλά γιατί το βιβλίο αυτό είναι μια ιδιάζουσα περίπτωση κριτικής προσέγγισης. Δεν είναι τα συμπεράσματα που τόσο ενδιαφέρουν, όσο η στάση και το οδοιπορικό του κριτικού.

Ο Παντελής Πρεβελάκης (1909-1986) κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο Παρίσι (1930-1933) παρακολουθεί πολλά μαθήματα θεωρίας και μεθοδολογίας της κριτικής. Κι όμως ποτέ δεν άσκησε κατ' επάγγελμα, αν επιτρέπεται η έκφραση, το λειτούργημα του κριτικού, ούτε στο χώρο της λογοτεχνίας, ούτε στο χώρο των εικαστικών τεχνών, που υπήρξαν το επίκεντρο της πανεπιστημιακής του μαθητείας (Διπλωματούχος του Ινστιτούτου Τέχνης και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου των Παρισίων – Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με τη διατριβή «Ο Γκρέκο στη Ρώμη και στην Ιταλία»)

και απορρόφησαν ένα μεγάλο μέρος της πνευματικής του δραστηριότητας (Διευθυντής Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας 1937-1941 – καθηγεσία στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών 1939-1974 κ.λπ.), και μάλιστα σε μια εποχή που ο ερασιτέχνης κι ο εμπειρικός κυριαρχούσαν στο χώρο. Αυτό δεβαιώνει η εξαντλητική *Συμβολή στη διδλιογραφία του Παντελή Πρεβελάκη* τόμ. Α 1967, Β 1977 του Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη. Ούτε πέντε δεν είναι τα λήμματα που παραπέμπουν σε βιβλιοκρισίες. Όχι ότι δεν ασχολήθηκε με τον λόγιο και τον ομότεχνό του ο Παντελής Πρεβελάκης και μάλιστα με μεγάλα βιβλία. Αλ-

λά η προσέγγισή του είναι εκλεκτική· παρόρμηση εσωτερικής ανάγκης κι όχι ευθύνη του εντεταλμένου κριτικού. Έτσι κάποτε, θα μιλήσει για τον Ίωνα Δραγούμη (1878-1920) και τον Βασίλη Λαούρδα (1912-1971), που τιμά τα αναστήματά τους. Το ενδιαφέρον του όμως τελικά επικεντρώνεται σε δύο φυσιογνωμίες της πνευματικής μας ζωής. Στον πνευματικό του πατέρα, το γέροντά του, όπως τον αποκαλεί το Νίκο Καζαντζάκη (1883-1957) και τον πρεσβύτερο φίλο, τον Άγγελο Σικελιανό (1884-1951). Από την πρώτη στιγμή που εμφανίζεται, νέος ακόμα δεκαοκτώ χρονών, στα γράμματά μας ασχολείται και με τον πρώτο («Δυο έργα του Νίκου Καζαντζάκη» περ. *Αναγέννηση* φ. 4/12.1927) και με τον δεύτερο («Από τας εορτάς των Δελφών», «Το νόημα των Δελφικών Εορτών» εφ. *Νέα Ημέρα* 13, 15.5.1927). Έκτοτε θα επανέλθει πολλές φορές. Για τον Καζαντζάκη το ενδιαφέρον του κορυφώνεται με τη συνθετική μονογραφία *Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας*, 1958, σ. 335 και με τις εισαγωγές («Σχεδιάσμα Εσωτερικής βιογραφίας», «Χρονογραφία του Βίου του Ν. Καζαντζάκη»), και τα πλούσια σχόλια στα *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη*, που εκδίδει (1965). Για τον Σικελιανό με το βιβλίο του *Α. Σικελιανός* 1984, σ. 241, που περιλαμβάνει τρεις μελέτες-ομιλίες: «Ο Αλαφροίσκιωτος», «Το Αγιορείτικο ημερολόγιο», «Το Χρονικό μιας φιλίας» (του Σικελιανού-Καζαντζάκη), «Τρία κεφάλαια της βιογραφίας του», που «δεν είναι γεννήματα της μιας ή της άλλης ευκαιρίας, αλλά απόσταγμα μακράς σπουδής και ανεξάλειπτων διωμάτων», ψήγματα που δεν ανταποκρίνονταν στην αρχική του πρόθεση, όπως την ορίζει στον πρόλόγό του ο ίδιος: «Η πρόθεσή μου δεν ήταν να πλάσω ένα άγαλμα, αλλά να περιγράψω με φιλοδίκαιο πνεύμα τον αγώνα του ποιητή και να ερμηνεύσω το έργο του. Όταν ο θάνατός του κατέστησε το βλέμμα μου ευλαθέστερο, ένιωσα πως ο χρόνος που μου έμενε να ζήσω θα ήταν ανεπαρκής για να εκπληρώσω το χρέος μου». (σ. 10-11).

«Παιδευτική σχέση... με τον επικό της νέας Οδύσσειας... ιερότητα μιας πνευματικής σχέσης με τον ποιητή του Αλαφροίσκιωτου» (σ. 9), οδηγούν αποκλειστικά τα δήματα του κριτικού προς τις δυο μεγάλες μορφές της λογοτεχνίας μας. Κι ιδού, άξαφνα, το 1981 ένας ογκώδης τόμος 681 σελίδων, που αρχίζει να γράφεται το καλοκαίρι του 1979 (27.7.-10.10), για να συνεχιστεί και ολοκληρωθεί τον επόμενο χρόνο (1-23.8). Θέματά του *Ο Ποιητής Γιάννης Ρίτσος*. Έκδοση για πολλούς λόγους, αν όχι μνημειώδης, έστω και χωρίς αξιολογικά κριτήρια, απλά γραμματολογικά, αξιοσημάντη. Κι όμως, δε μου φαίνεται ότι παρουσιάστηκε, κρίθηκε, συζητήθηκε όταν εκδόθηκε το βιβλίο ανάλογα με τη σημασία του,

ενώ ολιγοσέλιδες ποιητικές πλακέτες πολλά υποσχόμενων αλλά αγνώστων πλατύτερα ποιητών ή επανεκδόσεις, μετά εξήντα χρόνια, αποξεχασμένων εν τω μεταξύ κειμένων θα απασχολήσουν τον ίδιο καιρό εκτενέστερα τις φιλολογικές στήλες των εφημερίδων και τα λογοτεχνικά περιοδικά.

Γιατί, όμως, αξιοσημάντη έκδοση; Για τον όγκο της; Ασφαλώς και γι' αυτό και μάλιστα αφού το βιβλίο δεν απαρτίζεται από πολλές μελέτες-άρθρα, που κατά καιρούς και επ' ευκαιρία γράφτηκαν, αλλά από μια, που συνιστά «συνολική θεώρηση του έργου του», όπως θέλει ο υπότιτλος. Γιατί είναι το μεγαλύτερο κριτικό κείμενο του Παντελή Πρεβελάκη; ασφαλώς και μάλιστα γιατί είναι γραμμένο με τον άνετο δοκιμιακό του τρόπο, που το καθιστά ελκυστικό ανάγνωσμα, είδος όλο και πιο πολύ σπάνιο στους καιρούς μας, των αφυδατωμένων κωδίκων και της γλωσσικής αφασίας.

Άλλοι λόγοι, όμως, ουσιαστικότεροι καθιστούν το βιβλίο αξιομνημόνευτο, ακόμα και τώρα, μέσα στην εμπλουτισμένη, αλλά όχι εξαντλητική – και πώς είναι δυνατόν; – βιβλιογραφία για το έργο του Γ. Ρίτσου. Και πρώτα-πρώτα το βιβλίο γράφεται, όπως δηλώνεται απερίφραστα, από ένα φίλο, αφού «επί μισόν αιώνα περίπου» τους «δύο συγγραφείς... τους έχει συνδέσει αδιατάρακτη φιλία» (σ. 10)*. Η ίδια συναισθηματική προδιάθεση τον στρέφει και στο Σικελιανό και στον Καζαντζάκη. Εκτίμηση, αγάπη και θαυμασμός. Δεν κατεδαφίζει θάναυσα· δεν απορρίπτει αβασάνιστα. Πολλές φορές μάλιστα διαχέει μες στο κείμενό του, χωρίς αιδώ, συναισθήματα αντικρίσεων: «Το ποίημα αυτό ... άγγιξε την καρδιά της καρδιάς μου» (σ. 263) ή «Οφείλω ν' αφιερώσω... μια παράγραφο στα *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού* ... για να διαδηλώσω την ευφροσύνη που μου προξένησε η δροσεράδα τους» (σ. 274) κι αλλού: «Η τελική αισιοδοξία του ποιητή... μας φέρνει δάκρυα στα μάτια» (σ. 396).

Εντούτοις το αίσθημα δεν αλλοιώνει την κρίση. Το έχει ήδη αποδείξει ο κριτικός, όταν δοκίμασε τις αντιδράσεις του πάνω στον Καζαντζάκη, καθώς συνταξιδεύουν στις 335 σελίδες του βιβλίου, που του αφιέρωσε, ο ευλαβικός σεβασμός και το κριτικό χρέος. Η ίδια στάση κι απέναντι στον Ρίτσο. Στην περίπτωση του μάλιστα η απεμπλοκή από τη συναισθηματική καταβολή δυσκολότερη. Ο Ρίτσος δεν ήταν ο στενός οικείος, όπως ο Καζαντζάκης, αλλά ο αγαπημένος ομότεχνος, ο φίλος. Από την άλλη μεριά. Οι χαρακτηριστικές «διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις», που τις αναπτύσσει με ειλικρίνεια και χωρίς δισταγμό ο κριτικός πού θα οδηγήσουν; Αναμφισβήτητα διαμορφώνουν τις αισθητικές θέσεις και συνακόλουθα τα αξιολογικά κριτήρια, κύριο

άξονα της κριτικής συμπεριφοράς του βιβλίου, αλλά δεν υψώνεται ποτέ ο μειλίχιος τόνος και δεν σκληραίνει η τρυφερή φιλική διάθεση.

Δεύτερος λόγος, επόμενος. Ο κριτικός καταθέτει ανοιχτά τα χαρτιά του και ορίζει απερίφραστα το στίγμα του. Θα είναι αντικειμενικός· δεν θα καταδικάσει ολοσχερώς· δεν θα αθώσει επιπόλαια. Δεν θ' αποκρύψει όμως την αντιπαρβαλλόμενη προς τον ποιητή ιδεολογική μ' όλες τις παραμέτρους της σκέψης του. Ως εκ τούτου, ο αναγνώστης δεν παγιδεύεται. Εύκολα θα ορίσει τη δική του τοποθέτηση· θα συνομολογήσει με τον κριτικό ή θα κρατήσει τις αποστάσεις του.

Εξ ου και ο τρόπος που προτείνει για την προσέγγιση ο Πρεβελάκης, έστω κι αν υποψιάζεται ότι ίσως δεν «επιδοκιμασθεί από τους μαθητευόμενους μάγους της φιλολογικής επιστήμης», αλλά ως παλαιάμαχος έχει «αδημονήσει με τη μονομέρεια και τη σπουδαιοφάνεια ορισμένων νέων μεθόδων» (σ. 11). Γιατί έτσι πιστεύει ότι δεν «πάει ν' αποδείξει καμιά προκαθορισμένη θέση». Πρόκειται, όπως ο ίδιος καθορίζει, για «μια κριτική ανάγνωση, που ξετυλίγεται μέσα στο χρόνο» και όπου «ο σχολιαστής προχωρεί σαν πεζοπόρος σ' εκτεταμένο πεδίο, αναγνωρίζοντας προοδευτικά το χώρο και επισημαίνοντας την περιοδικότητα ορισμένων παρατηρήσεων», αφού «είχαν προηγηθεί μακρύς διαλογισμός και

πολλές μνημονικές σημειώσεις» (σ. 10). Και φυσικά, προϋποτίθεται η ταύτιση «με τη δημιουργική φαντασία που παράγει τα έργα» και δεν εξοδελίζεται «η αυθόρμητη μέθεξη... μια διαισθητική μέθοδος ελευθερωμένη από τον φιλολογικό σχολαστικισμό» (σ. 11). Ιδού λοιπόν ο εξοπλισμός που προσκομίζουν η περιουσία και η χρήση της. Επιτρέπει το επιμέρους σχόλιο, την πρόσκαιρη παλινωδία και τη συναισθηματική αρνητική ή καταφατική ευφορία για να εξαχθεί κλιμακωτά το τελικό συμπέρασμα.

Ποιο ήταν, όμως, συνοπτικά, αυτό το κατά τον Πρεβελάκη συμπέρασμα; Ο Ρίτσος υπήρξε μια γνήσια ως του Σικελιανού ποιητική φλέβα και κατ' ακολουθία μια μεγάλη ποιητική φυσιογνωμία, άξια, όπως διατύπωσε κάποτε προφορικά, σε ιδιωτική συζήτηση, την άποψή του, – μόνημη πεποίθησή του ή πρόσκαιρη έκρηξη θαυμασμού; – για το Νόμπελ. Ο Πρεβελάκης δεν ξέρει «αν κανείς άλλος στον τόπο μας έχει διώσει τόσο αδιάλειπτα... την αισθησιακή και πνευματική εγρήγορση, μαζί με τον οίστρο της δημιουργίας» (σ. 21). Πόθεν, όμως, τροφοδοτεί δημιουργικά αυτή τη φλέβα; «Από την ανεξίτηλη ποικιλία αισθητών», που η απογραφή τους έχει «ένα δαιμονικό αποτέλεσμα που το κατόρθωσε θαρρείς η ίδια η φύση» (σ. 20). Έτσι «συγκομίζει τα αισθητά» (σ. 96), χωρίς να «βλέπει διαφορά ουσίας ανάμεσα στην οργανική και την ανόργανη ύλη», σε μια σύνταξη όπου «ο κόσμος είναι ομοιογενής» και «τα γένη συμφύρονται» (σ. 97). Τελικά «κατορθώνει να συλλαμβάνει τις όψεις του πραγματικού και τα σαλέματα της ψυχής – τα αισθητά, τα ανεπαίσθητα, τα υπεραίσθητα – σε μια δονούμενη ισορροπία» (σ. 412).

Αυτός είναι ο απέραντος κόσμος του ποιητή, που απευθύνεται στην κοινότητα, αφού ο Γ. Ρίτσος βέβαια πιστεύει «ότι ο λαός έχει δικαίωμα να καταλαβαίνει τα ποιητικά κείμενα» (σ. 506). Πλην όμως «ο ψυχικός κόσμος του Ρίτσου διαμορφώθηκε σ' ένα καθυστερημένο περιβάλλον, όπου μόνη πνευματικότητα ήταν η ορθοδοξία. Όχι τόσο το χριστιανικό δόγμα, όσο το ήθος του ορθόδοξου... κανόνας της ατομικής ζωής και παράγοντας κοινωνικής ισορροπίας» (σ. 17). Αυτή η δεσπόζουσα καταβολή, φορτισμένη από περιστατικά του ιδιωτικού βίου, θα τον προικίσει με μια «ροπή... προς το μυθικό και το υπερβατικό» (σ. 45), και θα τον οδηγήσει «στον εμπυραίο της μεταφυσικής» (σ. 461).

Από την άλλη η κοινωνική αδικία, που η περιπέτεια του βίου τον υποχρεώνει να τη ζήσει θύμα και μάρτυράς της, τον οδηγεί πολύ νωρίς στην επανάσταση που «τον αποσπά από την αοριστία των συναισθημάτων για να τον παραδώσει σ' ένα ενιαίο πάθος» και «του προσπορίζει... ένα “αλάθητο” όργανο στοχασμού» (σ. 35). Έκτοτε ο ποιητής δια βίου είναι ένας διχασμέ-

Χάουαρντ Φάστ

Ο Πολίτης Παιην

νος. Η επαναστατική πρακτική θα τον στρατεύει σε μια πληθωρική παραγωγή περιστασιακών, επικαιρικών ποιημάτων που την υπηρετούν. Η «Επανάσταση έμελλε να προστατεύσει» τον Ρίτσο «από τη μοναξιά, του χάρισε τη θαλπωρή από μια κοινότητα ιδεών και παθημάτων», αλλά ο ποιητής σπαταλιέται κι εξαντλείται: «Το ποίημα κινδυνεύει από την εσωτερική του ένδεια» (σ. 43). Κάποτε όμως θα επιστρέψει στη χώρα που έχουν διαμορφώσει οι πρώτες καταβολές και μάλλον με μια κορυφωμένη ένταση υπαρξιακής αγωνίας που συντελείται από το συνεχή διχασμό. Τότε «ο ενδιαθέτος λόγος επανέρχεται... Το υποσυνείδητο εκτινάσσει τη λάβα του» (σ. 45). Έτσι «Έπειτα από τα "επικαιρικά"... ποιήματά του, θα δούμε ν' αναδύεται κάθε τόσο ένα άγαλμα προορισμένο να προξενήσει αγαλλίαση» (σ. 52).

Αυτός ο διχασμός και η γραφή. Ο ποιητής είναι ευκρινής. Αυτό υπαγορεύει η ιδεολογία του. Κάποιες φορές οι περιστάσεις του επιβάλλουν ν' αποζητηθεί από οικείους και εχθρούς. Τότε οι τρόποι γίνονται κρυπτικοί, κάποτε ερμητικοί, κάτι που δεν ικανοποιεί τον «κλασικό» κριτικό του. Τα νέα ρεύματα θα δείξουν τους δρόμους, αν και τελικά «Ο Ρίτσος δεν προσχώρησε ποτέ ανεπιφύλακτα και αποκλειστικά στο σουρεαλισμό». Και «τούτο οφείλεται... στην καλαισθησία του και σ' ένα αίσθημα ευθύνης απέναντι στο κοινό του, που υπήρξε πάντα ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες της δημιουργίας του» (σ. 429).

Διπλός, λοιπόν, ο διχασμός του Ρίτσου, και τον Πρεβελάκη. Και δεσπόζων. Ερμηνεύει το έργο· εξηγεί θεματολογικές και μορφολογικές επιλογές. Δίνει το αξιολογικό μέτρο. Τάχα όμως το ογκώδες αυτό βιβλίο είναι μια περιγραφή της ποιητικής του Ρίτσου ή του κριτικού του, που μέσα από το έργο του φίλου και ομότεχνου περιέγραψε τη δική του ιδεολογική και αισθητική ταυτότητα; Μια άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή του βιβλίου, αλλά και ένα άλλο θέμα. Το έργο του Γιάννη Ρίτσου τεράστιο και πολύμορφο. Εξ ου τα Προβλήματα μελέτης του έργου του (εκ. Κέδρος, 1982), που μεθοδικά ταξινομημένα, τα έχει μελετήσει στο βιβλίο του ο Γιώργος Βελουδής, μόνιμα και ίσως συνεχώς αυξανόμενα. Όταν λυθούν, θα μπορέσει στέρεα να προχωρήσει η φιλολογική κριτική. Μέχρι τότε το ενημερωτικό σημείωμα και η διβλιοκρισία, η πρώτη ύλη. Και κάποιες μικρές εργασίες πάνω σ' ένα βιβλίο ή σε μια πτυχή του έργου το συμπλήρωμα. Ανάμεσά τους, το βιβλίο του Παντελή Πρεβελάκη, προβάλλει έναν τρόπο και μια στάση· αλλά επιπλέον, είναι ένα χρηστικό δοήθημα για το έργο του Ρίτσου, μέχρι το χρόνο που γράφτηκε.

* Οι παραπομπές στο βιβλίο Π. Πρεβελάκη: *Ο Ποιητής Γιάννης Ρίτσος*, εκ. Κέδρος, 1981.

Natalie Babbitt
Η μαγική πηγή

NEANIKH ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
 ΚΑΛΕΝΤΗΣ

Εκδόσεις ΚΑΛΕΝΤΗ
Μαυρομιχάλη 5 (1ος όροφος)
Τηλ. 36.23.553 106 79 ΑΘΗΝΑ

Το νέο μυθιστόρημα του
Σταύρου Λαγκαδιανού

Από τον
Φύδα
 στο Βί

Το μυθιστόρημα για το στρατό
«Εν Δυο κάτω»
 κυκλοφορεί σε **Γ' έκδοση**